

Az ünnep főnév környezetkísérletéről a 14–20. századi irodalmi nyelv alapján¹

1. *Ünnep* szavunk eredetileg összetétel volt, valószínűleg a magyar R. **id* (← **igy*) 'szent' és a *nap* '24 órás időszak' alkotja tulajdonképpen 'szent nap'-féle jelentésben. Talán egyházi műszó lehetett, első írásos adata a JókK.-ból ismeretes (l. TESz., EWUng.). Más magyarázatai (a magyar nyelvtörténet egyéb tényei és azok összefüggései) miatt kevésbé meggyőzőek, például TörK. 198: „Az *ünnep* szó az ótör. *ädgü* 'jó' szó középcsuvasos változata”.

A következőkben a magyar irodalmi nyelvhasználatban szereplő *ünnep* szavakra támaszkodva előfordulásaik kapcsán kísérelem megmutatni, milyen cselekvések, dolgok, jellemzők (attribútumok) jelennek meg az ünneppel mint olyannal kapcsolatban, és jelzik a befogadó számára az ünnepet. A nyelvi anyag forrásai a JókK., a BécsiK., valamint Balassi, Zrínyi, Katona, Petőfi, Mikszáth, Juhász Gyula és Füst Milán művei. A vizsgálat módszere a tartomelemzéssel rokon (Antal 1976; Krippendorff 1995).

Az *ünnep* főnév jelentésleírásai az ÉrtSz.-ban a következők:

- „1. <Vmely nagyobb közösségben, kül. a nemzet életében> jelentős történelmi eseményről v. kimagasló személyről való ünnepélyes megemlékezésnek, vmely nagy közösségi eszme tiszteletének szentelt alkalom.
Állami, hivatalos, nemzeti ~; [...]
- ||a. (*Vall*) Vmely, az egyházi életben jelentős eseményről v. személy(ek)ről való ünnepélyes megemlékezésnek v. vmely vallási eszme tiszteletének szentelt alkalom. *Egyházi, vallási; sátoros* ~; ~et tart, ül; *megszenteli, megtartja, megüli az* ~et.
2. Ennek a tiszteletnek, megemlékezésnek szentelt, évenként visszatérő, a hétköznapiak közül kiváló, meghatározott (napok), amely(ek)et munkaszünettel, ill. ünnepélyekkel, felvonulásokkal, (szórakoztató) rendezvényekkel, mulatsággal, az egyházi életben pedig külön szertartásokkal, istentisztelettel ülnék meg. [...] ~ *vasárnapja* [...] *húsvét* ~ [...].
3. Vmely közösség (v. ritk. az egyén) szempontjából jelentős, örömdetes esemény (napja), ill. ennek megünneplése; örömnapi. *Győzelmi, tavaszi* ~; ~et *áldoz*; ~et *ül* [...] *Lesz még egyszer ünnep a világon...*
VÖR.[ÖSMARTY]
- ||a. Ünnepély, ünnepség. [...] *Ünnepeket, táncot, muzsikát adván* [...]
BERZS.[ENYI]

¹ Elhangzott előadásként a 9. Semiotica Agriensis nemzetközi konferencián 2011 októberében.

||b. (átv) *Hadd legyen (egyszer) neki (is) ~e*: hadd legyen boldog, hadd örüljön.”

2.1. A 14–15. századból való Szent Ferenc-legendákban (= JókK.) a szövegkörnyezet nem mutat különösebb jellemzőket abból a szempontból, hogy milyen helyzet, tevékenység, viselkedés stb. fordul elő az ünnepnap kapcsán. A szövegkörnyezet többnyire a vallási ünnep minéműségét tartalmazza, például a kereszt ünnepe, az üdvözítő születésének napja. Némelykor az *ünnep* szó nem is szerepel, csupán a jeles nap körülírása van megadva: *zewletetj napyara* (JókK. 73: 17). Van adat az ünnepi vendégségre (JókK. 38: 6) és a társak közt eltöltött ünnepre (JókK. 73: 24). A { }-ben lévő és az *ünneppel* kapcsolatos együttelőfordulások nem pontos szóelőfordulásként, hanem fogalomként értendők. – A JókK. *ünnep* szavának az összes előfordulása a következő (vö. Jakab 2002):

tegedet ez *ydneppre* {vendége hyutanak} (JókK. 38: 6)
 ez felwl mondott *ydnepp* {el muluán} (JókK. 39: 2–3)
 nagy zent kerefnek *ydnepe* fele (JókK. 49: 11)
zewletetj napyanak ydnepere az apacz a lyanok zoktakuala {mýfere menj} (JókK. 73: 17)
 bodog clara: mend az *ydnepre* {menuen} ewnewnmaga (JókK. 73: 20)
 ez ewdnewzewytew yftennek *ydnepe* zewletetj napyan [A fordító először *ünnepet* írt, majd áthúzta.] (JókK. 74: 6)
 vr {zyletetjnek} *ydnepett* {zolgalnja} (JókK. 83: 15)
 Es az barátok mýnyfternek kedueert es az *ydneppnek* : {czýnalanak aztalokot} nemýkeueffe týztesen es oduarzerent az zewletettnak napyan nemef es zep es feher abrozokott tewnek az aztalokra es eueg poharakott (JókK. 83: 16–20)
 [nem lehetett társai közt] ýlý [= ily] {aýotatof} *ydnepebe* (JókK. 73: 24)

Az adatok csoportosítási lehetősége (klaszterezése) az attribútumok együttes előfordulásai alapján az alábbi:

<i>ydneppre</i> {vendége hyutanak}	}	ÜNNEPEL
vendégül hívnak vkit az ünnepre		
<i>ydnepre</i> {menuen}		
ünnepre megy		
<i>ydnepett</i> {zolgalnja}	}	ÜNNEPEL
szolgálja az ünnepet		
<i>ydneppnek</i> : {czýnalanak aztalokot}	}	ÜNNEPEL
vmit csinál ~ készít az ünnepre		

<i>zewletetj napyanak ydnepere</i> a születés ünnepe	}	VMINEK ÜNNEPE
<i>yftennek ydnep zewletetj napyan</i> a születés ünnepe		
{ <i>zyletetjnek</i> } <i>ydnepett</i> a születés ünnepe		
<i>kerefinek ydnep</i> a kereszt ünnepe		
{ <i>ajotatof</i> } <i>ydnepbe</i> ájtatos ünnep	}	IGAZ
<i>ydnep</i> { <i>el muluán</i> } ünnep elmúlván	}	ÜNNEP IDEJE

A fontosabb csoportok tehát annak tudatosítását mutatják, hogy VKI ÜNNEPEL, illetőleg hogy VMINEK ÜNNEPE van, egy-egy említést kapott az ünnep ájtatos volta és elmúlása (*ájtatos* 'áhitatos, andächtig', l. TESz.).

2.2. Hasonló a helyzet az ünnep megnevezésével és kontingenciáival a 15. századi Bécsi Kódexben is. (A BécsiK. szóanyagának alaktani összegzését l. Károly 1965.) Az *ünnep* adatai és a fontosabb kontingenciák csoportjai az alábbiak:

- 183₁₁ – τ megzontetem o menden {vigafat} [τ] o [menden] *innepenèet* [...]
 198₉ – tegedet meglè hailakokban · mikent *innepet* {napiban} [...]
 260₁₅ – Iuda {zolgallad} te *innepidèt*
 26₆ – Ifl haza *innepètöl* {mègualuā} ['Izrael']
 317₁₆ – [imádják férgek urának királyát] τ {zolgallac} hailakoknac *innepit*
 318_{18, 19} – nem menèdnèc hailakoknac *innepet* {zolgalni}
 47₃₁ – È {gozodèlm} *innepènèc* kèdèg napia [számba vétetik]
 69₁₈ – azon napot zèzzètètèc {gènèzkedètèknc} τ {vigafagocnac} {ièlès} *innepèiè*
 71₂₉ – [...] èz nap a iouèdø vðøbèn {ièles} *ynnepè* zèzzètètènèc

{zolgallad} te <i>innèpidèt</i> szolgálja az ünnepet	}	ÜNNEPEL
<i>innèpètól</i> mégualuā ünneptől megválván		
{zolgallac} <i>innèpit</i> szolgálja az ünnepet		
<i>innèpet</i> {zolgalni} szolgálja az ünnepet		
{gènézkedètèknç} <i>innèpèiè</i> gyönyörködöt ünnepe	}	ÖRÖM
{vigafat} <i>innèpenèct</i> vidám ünnep		
{vigafagocnac} <i>innèpèiè</i> vígasság ünnepe		
{gõzõdèlm} <i>innèpènèc</i> győzelem ünnepe		
{ièlès} <i>innèpèiè</i> jeles ünnep	}	IGAZ
{ièles} <i>ynnèppè</i> jeles ünnep		
<i>innèpec</i> {napiban} ünnep napja(i)	}	ÜNNEP IDEJE

A JókK.-hez képest talán csupán az ünnepnek az ÖRÖM klasztere jelent újat, az együttes előfordulások az *ünneppel* rokon értelmű kifejezések (*ünneppnap*, *ünneplés*, *ünneplet*) kapcsán is hasonlóak:

- 85₂₂ – Azèt ty es ènnapot vallatoc ègèb *innèpnapoc* közibè τ zolgallatoc ötèt mēden {vigafagálgal} [...]
 98₁₄ – Es èkõnuèt oluafflatoc [...] *innèp napoz*
 192₅ – Mit teztoc a · {ièles} *innèpèn* vr *innèplètenèc* napiā
 223₂₁ – Gūloltèm τ èl uèttèm ty *innèpnaptokat* [...]
 306₁₉ – τ {fenes} *innèplètecbe*
 47₂₇ – *Innèpnapocban* keđ nag dil.õfèggèl iazuala

- 67₁₆₋₇ – {Q2qom} tiztéffëg τ {vigaßag} · mēden népëknël [...] {gēnezkdētnc}
 {vigafağa} ludalatos · τ {vendegfēgec} τ innēpnapoc ānēza hog [...]
 71₂₇ – {iēlēs} innēplefñēlkyl
 85₂₄ – nēm akazād rēzēs lēni è {iēles} innēplēfbē
 228₁₀ – [...] τ fordeitom ty innēpnaptokat fīralomba [...]

2.3. Balassi Bálint költői nyelvében nincs *ünnep* szó. (A Füves Kertecskében és a Tíz okokban adatol kettőt a BalassiSz. függeléke.)

2.4. A Zrínyi Miklós (17. század) műveit feldolgozó írói szótár két adatot tartalmaz:

- (1) „'kiemelt jelentőségű nap' Ha ellenségnek vagy *ünnepe*, vagy valami más {öröme} vagyon, az melyben {részegekedik} és {gondatlan}, akkor vagyon ideje, hogy rá menj [= megtámad] Vh [= Vitéz hadnagy] 128: 13;
- (2) „'húsvéti ünnep' Én az {*húsvéti} *innepekben* mind Csáktornyán leszek Le 48: 12 [Zrínyi-levél]” (ZrínyiSz. *ünnep*).

Ezekben az ünnep kontingenciái közül a {részegekedés} bizonyára nem vallási vonatkozású, a {gondatlanság} és az {öröm} általános, ünnephez kapcsolódó vonatkozás, viszont az öröm fogalmához a szövegalkotó szerint – úgy lehet – hozzátartoznak (ok-okozati metonimikus kapcsolatban).

ünnepe {öröme}
 {*húsvéti} *innepekben*

ÖRÖM
 VMINEK ÜNNEPE

A metonimikus kapcsolat:
ünnepe {vagy valami más öröme}
 {részegekedik} ↗
 {gondatlanság} ↗

2.5. Katona József Bánk bán című drámájában (19. század) egy *ünnep* adat van; ez az ÉrtSz.-beli 3. jelentéshez kapcsolható, jobbra egyéni vonatkozású esemény a király megérkezése mint ünnep:

„'vmely alkalomból tartott rendezvény; ünnepség': Gertrudis, ennyit érdemeltem én, / hogy {győzedelmes jöttöm'} *innépén* / romlásodat könnyeznem nem lehet!?' E 5: 195”.

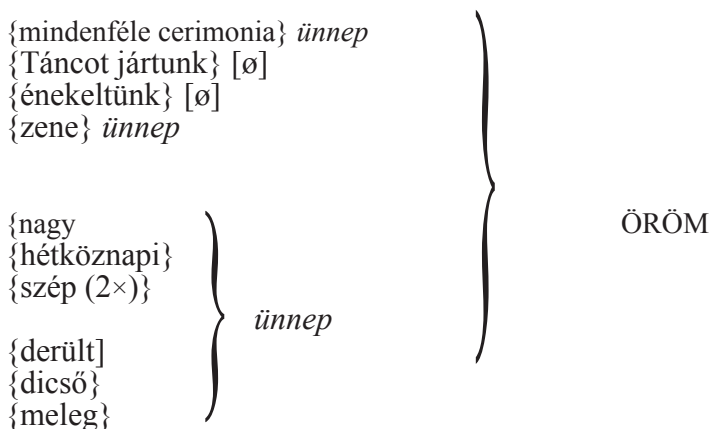
Ennek az adathelynek a felépítése a fentebbi kódexekből ismeretes forma:

{győzedelmes jöttöm'} *innépén* VMINEK ÜNNEPE

2.6. Petőfi Sándor írásaiban (19. század) az *ünnep* főnév 39 adattal szerepel a PetőfiSz.-ban. A szótár jelentésleírási csoportjai, illetőleg a példaanyag mutatják, hogy milyen fontosabb együttes előfordulások találhatók. A szócikk (némileg egyszerűsítve) a következő:

1. 'egyházi emléknap vmely eszme, ill. esemény tiszteletére' – Az ehhez tartozó példákból néhány: {*húsvéti*} *ünnepek*, {*újesztendő*} *ünnepe*, *ünnep napja*; {*kettős*} *ünnep*, {*magasztos*} *ünnep*, *az alkotmány elfogadtatásának ünnepe*; {*karácsony*} *ünnepe*.
2. 'ünnepség, ünnepély' – A példaanyagban a kontingenciák a polgári életmód szokásaira utalnak: „Március 16-án az előbbi nap tiszteletére a két főváros kivilágítva .. aztán {*fáklyás zene*} Veselényinek, Eötvös Józsefnek .. tennap ismét a nádor tiszteletére {*kivilágítás*} és {*mindenféle cerimonia*}. Mennyi *ünnep* egy hónap alatt!” – „Lesz emléke e {*barátság*} *Ünnepének*? *Ünnep* volt ez, a {*Barátság*} {*Szép*} *Ünnepje* .. {*Táncot jártunk*}, {*énekelünk*}.”
 - a) 'vminek megünnepelése' – „Lordesné asszony ez {*összeköttetés*} *ünnepéül* ... társaságot gyűjte”.
3. (*átv*) 'örvendetes, ill. dicsőséges esemény (napja)' – A példákból: {*nagy*} *ünnep*, {*nemzeti*} *ünnep*, {*hétköznapi*} *ünnep*, {*szép*} {*derült*} *ünnep*, {*szabadság*} {*dicső*} *ünnepe*, {*föltámadás*} *ünnepe* [...].
 - a) 'nevezetes esemény napja' → *ünnepnap* [pl. „oly {*meleg*} *ünnepnap* volt”, {*családok*} *ünnepnapja* [ti. a {*karácsony*}].

A rövidített szócikk adatainak kontingenciaelemzése nem mutat merőben más kapcsolattrendszert, mint az előzők, viszont az együttes előfordulások száma gyarapodást mutat, amelynek következtében bizonyos tárgyköri szélesedés észlelhető. Az ÖRÖM csoportjához tartozhatnak a {*nagy*}, {*hétköznapi*}, {*szép*} és további kontingenciák metonimikus kapcsolat révén.

{nemzeti} <i>ünnep</i>	TÁRSADALMI VISZONY
{kivilágítás} <i>ünnep</i>	DÍSZÍTMÉNY
{barátság (2×)} <i>Ünnepének?</i> {összeköttetés} <i>ünnepéül</i> {föltámadás} <i>ünnepe</i>	} VMINEK ÜNNEPE

2.7. Mikszáth Kálmán nyelvhasználatában (19–20. század) a modern társadalom ünnepfogalmára van a legtöbb adat, ezek az ÉrtSz. jelentéscsoportjaiba jól illenek; egyébként Mikszáth művei az ÉrtSz. egyik forrása. Az adatok (Mikszáth 2000 alapján) a szótári jelentésekhez csoportosítva a következők:

ÉrtSz. 1.

„Megtámadják Tiszát még azért is, hogy a magyar faj szupremáciáját a nemzetiségek túlkapásai ellen biztosítani akarja; eltagadják a Szent-István naptól a {nemzeti} *ünnep* jellegét; eltagadnak mindent, hogy a miniszterelnöknek ártsanak.”

„{Nemzeti} ez az *ünnep*, szebb sohase volt még. A parlament {koszorúja} ott függ a szobron. Eljöttek a megyék is. Ország s megyék {koszorújában} benne van hódolata minden magyarnak [...]”

„A jelenlegi »Március 15-e«, mint helyesen jegyzé meg egy szónokoló ifjú, abban a tekintetben is haladás, amennyiben a halottak fekvőhelyéről, a temetőből áthozatott az élők városába, s megvan [sic!] adva az első lökés, hogy a szabadság napjának évfordulója nagy {nemzeti} *ünnep* legyen a jövőben, mely nem csupán az ifjúság, hanem az egész nemzet szívét áthatja.”

ÉrtSz. 1.||a.

„Miután pedig a tegnapi napon a kalendárium is beleártotta magát a szélsőbal dolgába s a {szent} *ünnep* napját is az obstrukció javára könyvelte.”

„Oh, a halottak nevenapja a szív ünnepe: a {legnagyobb} *ünnep*.”

„Az {ünneplő ruhák} szépen a láda alján maradtak. Nem volt ma *ünnep*, hanem fekete vasárnap, csak hogy még feketébb az igazinál. Nem ért ma rá {imádkozni} senki, pedig lenne miért; nem akart ma tetszeni senki, nem is lett volna kinek.”

ÉrtSz. 2.

„Aznapi, midőn a zsidók {húsvét}-*ünnepe* volt, átment Újfaluba a vásárra, s ott némi bevásárlásokat tévén, epedező tekintettel állt meg egy mézeskalácsos sátor előtt.”

ÉrtSz. 3.

„Lesz még Párizsban {nagy} *ünnep*!”

ÉrtSz. 3.||a.

„Vissza is utazott a legközelebbi vonattal, nem nézte meg a borsi *ünnepet*, melyet annyira várt, és mely annyi illúziótól fosztotta meg; a pakktáskája örökre elveszett, de egy igazság előkerült, hogy a demokrácia a magyar embernél csak hangulat... és sok egyéb is csak hangulat...”

„A szerda délutánok a legszentebb belügy. {A női test fejlesztésének} *ünnep*e, a bűbáj fokozása, az összegyűlt pajkosság, életkedv csapra eresztése, hogy kicsurogjon, elfolyjon a semmibe, az elfeledésbe.”

„De ha elmúlt is az *ünnep*, azért a {zászlókat} éppen nem kellett leszedni a házakról, egy füst alatt meg lehet ejteni velök a választásokat is, csak a jelöltek neveit kell ráragasztani.”

ÉrtSz. 4.

„Lőn azonban, hogy bekövetkezett a losonci vásár ideje, ami {sátoros} *ünnep*e a kakasi szegénylegényeknek.”

„Amint tegnap is fölnéztem a szabadelvű körbe és nem találtam ott senkit (még Urbanovszky se mutatkozván a láthatáron), kivettem zsebemből a bibliai történetet, mivel {sátoros} *ünnep* lévén, a kis fiamnak vittem haza, leheveredtem egy dívánra s elkezdtem belőle olvasni »Ninive városának történetét« [...]”

„– Nem segít mirajtunk csak egy {sátoros} *ünnep* – hunyorgat jelentősegteljesen Prileszky, aki gyerekek közt gyerek, bölcsök közt bölcs, mamelukok közt pecsovis, szélsőbaliak közt forradalmár. A {sátoros} *ünnep* alatt most azt érti, hogy mikor majd megint hadi sátorok fehérlenek a mezőkön.”

NB. A *sátoros ünnep* kifejezés az ÉrtSz.-ban a *sátoros* (mn és fn) szócikkében a következőképpen szerepel: „4. ~ *ünnep*: a) (*Vall*) a pusztai vándorlás emlékét őrző ősi zsidó ünnep; b) nagy ünnep; [...] c) (*átv* kissé *tréf*) ritka kivételes alkalom. *Csirkét ... sem ehetett, csak sátoros ünnepen*. MÓ.[RICZ] [...]” Mikszáth a kifejezést ráértéssel és (ezért) ironikusan a ’nagy ünnep’ jelentésben használja.

A csoportosításban is láthatni, hogy a DÍSZÍTMÉNY megjelenése új, ámbár a koszorú mint ilyen már antik hagyomány is.

ünnepet {ø} {nemzeti} ünnep {Nemzeti} ünnep	}	TÁRSADALMI VISZONY
{szent} ünnep {sátoros} ünnepe {sátoros} ünnep	}	IGAZ
{sátoros} ünnep {sátoros} ünnep {legnagyobb} ünnep	}	
*ünnep {koszorúja} *ünnep {koszorújában}	}	DÍSZÍTMÉNY
ünnep {zászlókat} {ünneplő ruhák} [Nem volt ma] ünnep	}	
{A női test fejlesztésének} ünnepe {húsvét}-ünnepe	}	VMINEK ÜNNEPE

2.8. Ady Endre költői nyelvének *ünnep* szavával, illetőleg Ady ünnepfogalmával Király István (1982) foglalkozott. A tárgymutatóban számos helyen szerepel az ünnep (I, 450; II, 78, 334 [5: 333], 345, 377, 379–80 stb.), ám jobbra a költői szövegművek tartalmának értelmezésében találja meg az ünnepet – némelykor meg lehetőségen vitatható módon. Például az *Intés az őrzökhöz* című Ady-vers kapcsán ezt írja: „Mindenek előtt a képi motívumok hoztak erről [ti. az ünnepről] hírt. Fent a *csillagok*, lent a *jánosbogarak* fénye villogott. [...] A *csillagszóró* szónak hangulata ugyanakkor nemcsak augusztusi nyári éjszakák, de karácsonyestek ünnepies-ségének is hírhozója volt. [...] Szünetet tartatott mindkét esetben a *csillagszóró* szó után a versi tagolás [?]: a melléknévbe belecsenghetett így a *csillagszóró* főnév jelentése is: a karácsonyfák díszé mint bújtatott képzet a maga ünnepi hangulatával” (Király 1982. II:78). A költemény kezdete: „Őrzők, vigyázatok a strázsán, | *Csillag-szórók* az éjszakák, | *Szent-János-bogarak* a kertben, Emlékek elmúlt nyarakon, | Flórenc nyarán” (Ady 1961: 726), vagyis nem is szerepel a *csillagszóró* főnév, a kötőjeles *Csillagot-szóró* alakulat, nem melléknév, hanem a **csillagot szóró éjszaka* alapmetafora származéka. Király ilyen, illetőleg hasonló, az *ünnepre* vonatkozó motívumvizsgálata – így a „A szerelmi boldogság ismérvei: 2. az ünnep érzete” című rész (Király 1982. II:377) (szöveg)nyelvészetileg nem hasznosítható. Ady oeuvre-jéből írói szótár nem készült, e dolgozat terjedelmi korlátai nem adnak helyet a részletes vizsgálathoz, mivel számos előfordulása van az *ünnep* szónak.

2.9. Juhász Gyula költői nyelve (19–20. század) is meglehetősen nagy számban tartalmazza az *ünnep* szót, ezért a JuhászSz. szócikke válogatással (V) készült:

„ünnep fn [V: 51]

1. Jelentős történelmi eseményről v. kimagasló személyről való ünnepélyes megemlékezés: [...] *Egy igaz {nagy ember} ünnepére jöttünk [...]*.
2. Ennek a megemlékezésnek szentelt nap: *A hatalom kiadta a parancsot, Ne legyen ünnep {május elsején}! 1054/2 [...]*.
3. (V mely közösségben) örömnapp: *De lesz még egyszer ünnep és {kalács}, Magyar szegénynek {vig} feltámadás. 869/11 [...]*.
– a) Ünnepség, ünnepély: *Versaillesi kertben nyitlak ily csodák tán {Dús} ünnepen 901/10*”.

A JuhászSz. szerkesztője is bizonyára a legjellemzőbb jelentéscsoportokat adja meg a szócikkben, feltehetően adhatna az együttes előfordulások tüzetes áttekintése új attribútumokat (amint már itt is jelentkezik a {kalács}), például a *sugárzik* tárgyatlan ige kétadatú szócikkében: „[...] *Nagyságod ünnepén, mely tiszta és nemes [...] Engedd, hogy egy {babért} fonjunk mi is e névre. Beethoven, 757/10 kép → homlok (2)*”, utóbbi helyen ez áll: „1. [...] *Köss {koszorút} babérod legjavából S tedd homlokára, őt megilleti, 25/6*”. [A szövegdarab a Vörösmarty című versből való.] – Ez a példa a DÍSZÍTMÉNY hagyományos használatára utal.

{nagy ember} ünnepére	}	VKINEK ÜNNEPE
ünnep {május elsején}		TÁRSADALMI VISZONY
ünnep {kalács}		ÖRÖM
*ünnep {vig}		
{Dús} ünnepen		

2.10. Végezetül Füst Milán (20. század) költői nyelvének összes *ünnep* szava az alábbi kontingenciákkal mutatható be:

[...] Mézédés {derű}, ó régi *ünnep*,
Ki {elmúltál} és vissza nem jöhetsz! (Szőlőhegyen, Ny. 1909. II, 298)

„[...] S kik {ettek} Szilveszterkor [= *ünnep] májat és diót,
És puttonyból kik ettek szép gyümölcsöket
A lelkük vizfenéken alszik[,] mint a hal.” (A részeg kalmár, Ny. 1911. I, 175)

Nagy {művész}! Hogy *ünneped* van ma, szívemből {felköszöntelek} [...] (Óda Móricz Zsigmondhoz! Ny. 1911. II, 385)

Ünneped van ma s {borral}
Kedvezni akarok Néked s érezni ünnepi, zavartalan {örömet}! [...] (Óda Móricz Zsigmondhoz! Ny. 1911. II, 385)

Újjongott és tapsolva örült, hogy van, aki nagylelkű, aki forró délben
Remekszép {látványosságot}, {tűzijátékot} tartogat néki,
Gyönyörű {multságúl} eltikkadt lelkének [...] (Óda Móricz Zsigmondhoz!
Ny. 1911. II, 385)

Egy télen aztán nagy városba érkezénk, volt éppen {gyertyaszentelő} [*ünnepe]
S a víz mellett járt fel s alá sokféle lány meg asszony, kezét tördelé...
{Gyertyákat} vitt a nagy folyónak, {koszorúkat} hajigált belé, majd hajla-
dozott is meg suttogott...

S mi megtudtuk, hogy náluk így szokás: az öngyilkosok kedvesei tartják így
az *innepet*, –

A folyót kérlelik, hogy adná nyugtát annak, aki most is nyugtalan talán,
Még ott a mély halálban is... (Részlet Az „Aggok a lakodalmon” című verses
színdarabból, FÖv. 99)

De mért örülni néked ember s {hazug} *ünnepidnek*

S mért az ünnepi {fénytől} elkáprázva mondani dalt [...] (Az „Aggok a lako-
dalmon” című verses tragédia prológusa, FÖv. 155)

[* <i>ünnep</i>] {ettek}	}	ÖRÖM
{derű} <i>ünnep</i>		
* <i>ünnep</i> {borral}		
<i>ünnep</i> {örömet}		
* <i>ünnep</i> {látványosságot}		
* <i>ünnep</i> {mulatságul}	}	VKINEK ÜNNEPE
{ember} <i>ünnepidnek</i>		
{művész} <i>ünneped</i>	}	DÍSZÍTMÉNY
{Gyertyákat} <i>innepet</i>		
{koszorúkat} <i>innepet</i>		
* <i>ünnep</i> {tűzijátékot}	}	ÜNNEP IDEJE
* <i>ünnep</i> {elmúltál}		
{régi} <i>ünnep</i>	}	KÖSZÖNTÉS
<i>ünneped</i> {felköszöntelek}		
{hazug} <i>ünnepidnek</i>		HAMIS

Megjegyzendő, hogy a katolikus ünnepnaphoz, a gyertyaszentelőhöz (február 2.) tartozó kontingenciák (gyertya, koszorú) szokásosnak látszanak (Az „Aggok a lakodalmon” című verses tragédia prológusa), ám a szokás, az az ünnep, amelyet

a prologust mondó két agg, Bohemund és Kajetán elmond, leír – ismeretlen. Erre utal, hogy Pócs Éva sem tartja valószínűnek, hogy Európában ilyesmi bárhol is lenne. (Pócs Éva 2011. június 8-i szíves levélbeli tájékoztatását itt is megköszönöm.) Talán Füst Milán leleménye a dolog, akitől a különös, a groteszk nem áll távol sem egyénként, sem íróként. Ugyanakkor a Részeg kalmár című költemény idézett részében a *máj*, a *dió* és a *gyümölcs* kapcsolható – a vers tárgykörének is megfelelően – a (késő) középkorhoz. Az év fordulójának ünnepi étkezéséről tudható, hogy ezen a két napon belsőség-nyelv savanyún elkészítve és egyéb étek a szokásos; a *belsőség* ’állati belső részek (szív, máj, tüdő stb.)’ (I. ÉrtSz. *belsőség* 2.). A 17. század végén dió, mandula szerepel alma, barack, dinnye, egres és egyebek mellett mint étkezés végi gyümölcsfogás, parasztnál (télen) dió és aszalt gyümölcs (részletesen I. Büky 2011). – A korábbi {kalács} együttes előfordulás az ÖRÖM-höz van sorolva, a *máj*, *dió*, *gyümölcs* viszont sehová, mert a szövegdarabban az *ettek* igei állítmány réma, vagyis a közlés(rész) legnagyobb hírértékű része.

3. A fenti vázlatos és meglehetősen önkényes összeállítás a magyar irodalmi nyelvből azt mindenesetre mutatja, hogy a 20. századig érve egyre inkább szaporodik az ünnepmegnevezések kapcsán a különböző, de a társadalomra, a korra jellemző együttes előfordulások száma és témája. A HAMIS csoporthoz az egyházi szövegben bajos lehetett volna ünnepet kötni (eretnység nélkül). A kódexanyag gyakran a VMINEK ÜNNEPE vallási vonatkozású kontingenciát alkalmazza, amint például bizonyos TÁRSADALMI VISZONY – például {nemzeti} *ünnep* – később jelenik meg. Szintén későbbi a DÍSZÍTMÉNY megjelenése, ez a csoport bizonyára nagyobb számban jelenne meg más szövegek bevonása alapján, hasonlóképp a KÖSZÖNTÉS csoportjához.

Az attribútumok	db
ÖRÖM	29
VMINEK ÜNNEPE	12
IGAZ	9
TÁRSADALMI VISZONY	5
ÜNNEPEL	4
ÜNNEP IDEJE	4
DÍSZÍTMÉNY	3
VKINEK ÜNNEPE	3
HAMIS	1
KÖSZÖNTÉS	1

SZAKIRODALOM

- Antal László 1976. *A tartalomelemzés alapjai*. Magvető Kiadó, Budapest.
- BalassiSz. = Jakab László – Bölcskei András 2000. *Balassi-szótár*. KLTE, Debrecen. (Számítógépes nyelvtörténeti adattár 8.)
- BécsiK. = Bécsi Codex 1416 u./1450 k. Közzéteszi Mészöly Gedeon. Budapest, 1916. *Uj Nyelvemléktár* [I.]

- BánkBSz. = Beke József (szerk.) 1991. *Bánk bán-szótár. Katona József Bánk bán c. drámájának szókészlete*. Katona József Társaság – Kecskeméti Lapok, Kecskemét.
- Büky László 2011. (Lírai) enni- és innivalók Füst Milán verseiben. *Semiotica Agriensis* VIII. (Sajtó alatt.)
- EWUng. = Loránd Benkő (Hrsg.) 1993–1995. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest. (+ Register. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.)
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FÖv. = Füst Milán 1969. *Összes versei*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Jakab László 2002. *A Jókai-kódex mint nyelvi emlék szótárszerű feldolgozásban*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- JókaiK. = *Jókai-kódex, XIV–XV. század*. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közléteszi P. Balázs János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. (Codices Hungarici VIII.)
- JuhászSz. = Benkő László (szerk.) 1972. *Juhász Gyula költői nyelvének szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor (szerk.) 1965. *A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban – Morfológiai rész*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Király István 1982. [É. n.] *Intés az őrzőkhöz – Ady Endre költészete az első világháború éveiben* I–II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krippendorff, Klaus 1993. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó, Budapest. (Eredetije 1980.)
- Mikszáth 2000. *Mikszáth Kálmán összes művei*. Budapest, Arcanum Adatbázis Kft. [CD-ROM]
- Ny. = Nyugat. Folyóirat, 1908–1941.
- PetőfiSz. = J. Soltész Katalin – Szabó Dénes – Wacha Imre (szerk.) 1973–1987. *Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete* I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TörK. = Ligeti Lajos 1986. *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ZrínyiSz. = Beke József (szerk.) 2004. *Zrínyi-szótár. Zrínyi Miklós életművének magyar szókészlete*. Argumentum Kiadó, Budapest. (Zrínyi-könyvtár 5.)

Büky László
ny. egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem

SUMMARY

Büky, László

About the Context of 'holiday' – Based on 14–20th Century Literary Language

In Hungarian literary discourse there are various objects and attributes associated with the concept of holiday. The source of the data comprises the Jókai-Codex, Bécsi Codex, and works authored by Bálint Balassi, Miklós Zrínyi, József Katona, Sándor Petőfi, Kálmán Mikszáth, Gyula Juhász and Milán Füst. The method of analysis is a form of content analysis. The mention of non-religious objects shows a steady decline in the context of 'holiday' over the particular period, giving way to the increase of references to social and personal occasions of joy. There is a similar tendency recorded in the *A magyar nyelv értelmező szótára* (Dictionary of the Hungarian Language), serving as the point of comparison for the current research.

Keyword: content analysis, poetic language, poetic text, mediaval holiday, Milán Füst